

pisarska: Stefan Chwin i Kazimierz Brakoniecki. Gdańszczanin podzielił się refleksją na temat „Literatura pogranicza» a dylematy Europy środkowej”, olsztyński poeta i eseista natomiast przywołał literackim wspomnieniem swą babcię Antoninę, uosobienie powikłanych dziejów naszej ojczyzny.

Zarówno w części pierwszej, jak i drugiej znalazły się teksty autorów, którzy nie brali udziału w warsztatach nad Jeziorem Szelağ; redaktorzy tomu pragnęli niejako uzupełnić korpus tematów (polsko-niemieckich), które warto czy należałoby dyskutować, o spojrzenie nasyconych wiedzą badaczy i zaprawionych wieloletnią praktyką uczestników pokrewnych spotkań. „Kościec” ten budują teksty Włodzimierza Borodzieja (o świadomości Polaków o wojnie), Roberta Traby (o wysiedleniach), Cezarego Króla (o stereotypach w stosunkach polsko-niemieckich), Jörga Hackmanna (o „wypędzeniach” i „ziemiach odzyskanych”), Klause Ziemera (o mniejszościach narodowych) czy wreszcie Wolfganga Jacobmeyera i Jerzego Holzera (o pracach komisji podręcznikowej). Nie sposób oczekiwać po przyczynkach, przeznaczonych do tego typu edycji, odkrywczości czy innowacyjnego potraktowania problemu. Podobnie przedstawia się rzecz i w tym przypadku. Odnosi się również wrażenie, iż niektóre teksty stanowią wyimek z większych całości (np. tekst Króla o stereotypach).

Jest to jednak bardziej stwierdzenie niż krytyka; głównym celem tomu jest przecież zbilansowanie pedagogicznej przestrzeni publicznej zarówno według dokonań ostatnich lat, jak i potrzeb. Na jednoznacznie pozytywną ocenę zasługuje zwłaszcza fakt, iż dyskusja w Starych Jabłonkach (oraz jej dokumentacja) jest rezultatem wspólnych polsko-niemieckich wysiłków. Przedsięwzięciu patronowała bowiem – obok Wspólnoty Borussia – Polska Fundacja im. Roberta Schumanna oraz Akademia Bałtycka z Lubeki-Travemünde. Nieprzypadkowo zatem znalazło się na stronie tytułowej nazwisko Jörga Hackmanna z Akademii Bałtyckiej.

Uważny czytelnik mógłby zapewne z różnych wypowiedzi opracować swoisty protokół rozbieżności między polskimi a niemieckimi partnerami dialogu. Mam na myśli choćby akcentowanie nierównoczesności doświadczeń, a więc różnych epizodów przeszłości i miejsc pamięci (Borodziej, Traba, Hackmann). Owe różnice artykułowane są, *last not least*, poprzez samą terminologię (wysiedleni, wypędzenie) oraz wysiłek pierwszego uporządkowania postaw ludzkich według kategorii odpowiedzialności. Przekonywującą refleksją nad ofertą współczesnej polskiej literatury „ponadnarodowej tożsamości miejsca” podzielił się Stefan Chwin, sam zresztą najbardziej przyczyniając się do powstania takowej. Kondycja tej „nowej literatury”, która nie tylko odkryła „ponadnarodową ciągłość cywilizacyjną pogranicza polsko-niemieckiego”, ale „spojrzała też na polskie i niemieckie losy z nowej perspektywy”, stanowi według mnie autentyczną nadzieję dla tych poranionych połąci, dla narodzin nowej wrażliwości na przeszłość. Wątpię natomiast, by pogranicze to miało szansę stać się „modelem przyszłości”. Ale to już inna kwestia.

Zamknięcie tomu stanowią relacje nauczycieli-praktyków, zarówno niemieckich, jak i polskich. Również i te przyczynki tchną optymizmem pedagogicznym. W sumie otrzymaliśmy tom iście „borussiański”: z nazwy i ducha.

Hubert Orlowski

„Ansichten. Jahrbuch des Deutschen Polen-Institut Darmstadt”.
9. 1998. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1998, 298 ss.

Najnowszy, dziewiąty numer „Ansichten”, rocznika znanego instytutu darmsztadzkiego za rok 1998 w swej części *Eseje* prezentuje przede wszystkim materiały poświęcone polskim sprawom polityczno-społecznym w powiązaniu z różnymi zjawiskami ze sfery życia kulturalnego

i artystycznego. Jest to kolejne potwierdzenie otwartej, żywo reagującej na bieżące procesy w Polsce formuły pisma, które za swój cel postawiło sobie od samego początku jego edycji pełne informowanie niemieckiej opinii publicznej o polskim życiu współczesnym, o polskiej kulturze, literaturze i sztuce.

Numer ten rozpoczyna artykuł publicysty „Tygodnika Powszechnego”, Niemcoznawcy Wojciecha Pięciaka podejmujący problematykę najnowszej niemieckiej dyskusji historycznej związanej z ukazaniem się książki D. Goldhagena pt. *Hitlers willige Vollstrecker* (Berlin 1996) oraz zorganizowaniem w Niemczech wystawy dotyczącej przestępstw *Wehrmachtu* w czasie II wojny światowej. Autor analizuje źródła i przebieg owej dyskusji z polskiego punktu widzenia zastanawiając się m. in. nad faktem dlaczego polemika ta spotkała się ze stosunkowo małym zainteresowaniem w Polsce.

W dniu 30 maja 1996 r. w Warszawie miała miejsce dyskusja polityków i politologów polskich i niemieckich rozważających kwestię postaw zajmowanych wobec socjaldemokracji jako orientacji polityczno-ideowej, programu politycznego czy nawet prądu ideowo-filozoficznego. Polityk niemiecki, wiceprzewodniczący frakcji SPD w Bundestagu W. Thierse oraz poseł do Sejmu J. M. Rokita przedstawili w dwóch wypowiedziach dyskusyjnych, zamieszczonych w omawianym numerze, swe ideały polityczno-społeczne, swoje wybory polityczne, a także życiowe motywacje dla swych opcji za lub przeciw socjaldemokracji.

Fakt przyjęcia przez Sejm R. P. po latach w ostrej dyskusji parlamentarnej i pozaparlamentarnej nowej polskiej konstytucji odnotowany został przez redakcję rocznika kolejnym artykułem pióra Andrzeja Zolla pt. *Długa droga do nowej konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, który rozważa sprawę stosunkowo późnego rozpoczęcia procesu reform polityczno-społecznych i gospodarczych w Polsce, czego przykładem jest dla autora artykułu uchwalenie nowej konstytucji dopiero w 1997 r. A. Zoll omówił tu także ogólne znaczenie i charakter nowej polskiej ustawy zasadniczej.

Basil Kerski, berliński publicysta i politolog w swym artykule pt. *Emigracja wolnego ducha. Jubileusz pięćdziesięciolecia paryskiej „Kultury”* zastanawia się nad rolą i znaczeniem paryskiego pisma w kształtowaniu „wolnego ducha europejskiego”. Obok „Kultury” autor wskazuje na podobną funkcję krakowskiego „Tygodnika Powszechnego”, a także przedstawia sylwetki „legendarnych redaktorów naczelnych obu pism – J. Giedroycia i J. Turowicza. W artykule omówiono historię powstania i funkcjonowania „Kultury”, jej rolę w kształtowaniu sytuacji w kraju i w wypełnianiu braków w ogólnej wiedzy powojennych pokoleń Polaków w sferze historii, polityki i kultury, przedstawiono postacie czołowych współpracowników pisma, a także sposoby przekazywania i kolportażu periodyku w PRL.

Prace poświęcone polskim motywom w twórczości G. Grassa stanowią już niemały zbiór studiów i analiz badaczy polskich i niemieckich. Wrocławski germanista Zbigniew Świątłowski w kolejnym eseju zamieszczonym w omawianym numerze „Ansichten” stara się nadać owym wątkom nowe znaczenie. Wskazuje on na dwuznaczności tkwiące w przedstawianych przez Grassa z sympatią, ale i sceptycyzmem polskich mitach narodowych. Autor artykułu wskazuje, iż właśnie dlatego utwory Grassa są tak żywo czytane i dyskutowane w Polsce i mają tu tak duże nakłady, a także podkreśla fakt ambiwalentnego ich odczytywania przez polskich czytelników.

Dział *Literatura* omawianego numeru otwierają portrety czterech europejskich intelektualistów (A. Camus, N. Chiaromonte, A. Koestler, M. Sperber), twórców różnych prądów ideowych XX w., zawarte w książkach Czesława Miłosza *Abecadło Miłosza* i *Życie na wyspach* opublikowanych w 1997 r.

Kolejnym polskim pisarzem, którego utwory przedstawione zostały w dziale *Literatura* jest Andrzej Bobkowski. Redaktorzy „Ansichten” wskazują na jego bezkompromisowe dążenie do wolności jednostkowej i narodowej, a także na fakt nieobecności ze względów politycznych jego

twórczości w Polsce komunistycznej. W omawianym tomie zamieszczono fragmenty książki Bobkowskiego pt. *Szkice piórkiem (Francja 1940-1944)*.

Szeroko przedstawiono następnie sylwetkę i twórczość Mirona Białoszewskiego, opublikowano również przekład niemiecki fragmentów jego książki pt. *Szумы, zlepy, ciągi* wydanej w Warszawie w 1989 r.

Kolejną pozycją działu *Literatura* są przekłady poezji gdańskich twórców: K. Lars, A. Jurewicz, P. Huelle, J. Zalesińskiego, W. Maksymowicza. Redakcja w komentarzu do tych utworów wskazuje na fakt, że odzwierciedla się w nich „niemiecka i multikulturowa przeszłość” Gdańska.

Przekłady trzech wierszy Marzanny Kielar stanowią dalszą pozycję działu *Literatura*, który zamyka esej Vereny Mueller pt. *Ilu kościołów potrzebuje Polska*. W pracy tej zamieszczono zdjęcia niektórych nowych kościołów budowanych obecnie w Polsce. Autorka krytycznie ocenia ich „monumentalizm, bez uwzględnienia najbliższego otoczenia i eklektyzm” koncepcji architektonicznej, co stanowi według niej nawiązanie do idei postmodernizmu.

Dział *Kronika* omawianego tomu otwiera informacja o odejściu na emeryturę założyciela i wieloletniego dyrektora Instytutu Niemiecko-Polskiego Karla Dedeciusa. Poprzedza ją obszerne sprawozdanie Albrechta Lemppa ze spotkania czołowych polskich i niemieckich osobistości politycznych, gospodarczych i kulturalnych w Darmstadtzie w dniu 8 października 1997 r. Nieoficjalnym powodem zwołania owego spotkania było pożegnanie Karla Dedeciusa, a dyskutowano na nim o aktualnym stanie i przyszłości stosunków polsko-niemieckich.

Wojciech Kunicki omówił w kolejnym materiale działu *Kronika* pt. *Dwie „biblioteki niemieckie”, dwie inicjatywy z zakresu polityki kulturalnej* pozycje wydawnicze: „Poznańska biblioteka niemiecka” (red. H. Orłowski, Ch. Kleßmann), Poznań 1997 oraz „Pisarze języka niemieckiego. Seria pod patronatem Karla Dedeciusa. Deutsches Polen-Institut. Darmstadt”, Kraków 1997.

Dział literacki *Kroniki* omawianego tomu zawiera artykuł Anny Nasiłowskiej pt. *Trudy dnia powszedniego. O sytuacji literatury polskiej* prezentujący najnowsze pozycje polskiej beletrystyki, natomiast dział teatralny trzy artykuły pióra Jacka Sieradzkiego i Petera Langemeyera omawiające najnowsze inscenizacje w teatrach polskich, niemieckie realizacje polskich reżyserów i dramaturgów oraz berlińską inscenizację *Sprawy Dantona* S. Przybyszewskiej.

Sprawy sztuk pięknych omówili w owym dziale dwaj autorzy: Waldemar Baraniewski (eksponując sztuki niemieckiej w Polsce) i Jürgen Weichardt (wystawy sztuki polskiej w Niemczech). Również dwaj autorzy przedstawili kwestie filmu i telewizji: Adam Garbicz – aktualne sprawy filmu polskiego oraz Georg Schatz – współpracę telewizji polskiej i niemieckiej. Antoni Buchner opublikował w *Kronice* artykuł pt. *Muzyka z Polski i w Polsce w r. 1997*.

Rocznik 9. 1998 „Ansichten” zamykają zwyczajowo zestawienia bibliograficzne: Manfreda Macka *Literatura polska w przekładach niemieckich 1996/1997*, Piotra Burasa *Tytuły niemieckojęzyczne w przekładach polskich 1996/1997* oraz Markusa Krzoski *Niemieckojęzyczne publikacje o Polsce 1996/1997*.

Jednym z ważnych akcentów omawianego tomu są uwagi dotyczące Karla Dedeciusa. Nie sposób przecenić dokonania i dorobek ogólny tej postaci – znawcy i wybitnego tłumacza literatury polskiej, inicjatora wielu przedsięwzięć edytorskich zbliżających polską kulturę i piśmiennictwo społeczeństwu niemieckiemu, wydawcy przekładów najważniejszych pozycji polskiej poezji i prozy, lecz także znawcy i badacza szeroko pojętego polskiego życia duchowego i artystycznego. Jego dziełem było stworzenie Instytutu Niemiecko-Polskiego w Darmstadtzie – placówki urzeczywistniającej jego ideały wzajemnego poznania i zbliżenia się Polaków i Niemców, był on również założycielem rocznika owego instytutu, który od 10 lat stanowi jedną z ważnych niemieckich form przekazu wiedzy o Polsce i polskim życiu kulturalnym. O znaczeniu i wadze dokonań Karla

Dedeciusa dla kultury i literatury polskiej, dla ich promocji w Niemczech trudno więc mówić inaczej, jak z najwyższym podziwem i wdzięcznością. Odejście Dedeciusa z Instytutu Niemiecko-Polskiego jest więc wydarzeniem znaczącym także dla opinii polskiej. Należy żywić nadzieję, że jego następcy w instytucji i w redakcji omawianego pisma, jego wychowankowie i uczniowie będą godnymi kontynuatorami jego ideałów i dorobku.

Tadeusz Seweryn Wróblewski

ETSUO YOSHINO: *Polscy chłopci XX w., podejście mikro-deskryptywne*.
Wydawnictwo Semper, Warszawa 1997, 337 ss.

Nowoczesne studia lokalne, po tym jak zostały zapoczątkowane 25 lat temu we Włoszech, bardzo szybko rozprzestrzeniły się na kraje anglosaskie i również Niemcy¹. Wydawało się tylko sprawą czasu, że to metodologicznie nowe rozwiązanie dla historii społecznej zawita również do Polski. Właściwie już się to stało i to w sposób godny uwagi. Dyskursy mające swoje korzenie w Italii, a które poprzez Amerykę dotarły do Japonii, zainspirowały Etsuo Yoshino, prof. ekonomii na Uniwersytecie Hokkaido w Sapporo do sporządzenia analizy historii rodzin² jednej wsi w zachodniej Polsce na przestrzeni XX w.

Dla japońskich uczonych zajmowanie się kwestią polską nie jest znów tak dalece odległe jak „eurocentrycy” byliby skłonni myśleć. Jeszcze na początku XX w. lokalizacja wsi „Toczonek” (nazwa wymyślona, na ten temat więcej poniżej) znajdowała się w sąsiedztwie zachodniej granicy Królestwa Polskiego, *de facto* imperium rosyjskiego, bezpośredniego sąsiada Japonii. Przeglądając indeks książki nie sposób pominąć hasła „wojna rosyjsko-japońska” (s. 337). Okazuje się nawet, że członkowie rodzin analizowanych przez Yoshino brali udział w tej wojnie. Co więcej, autor powtarzając relację pewnej wiejskiej kobiety przekazuje wspomnienie o byłym japońskim jeńcu wojennym, który po powrocie z tejże wojny do własnej wsi urozmaicał lokalne życie muzyczne egzotycznymi pieśniami. Czas jednak pozostawić egzotyczne akcenty i powrócić do istotnej treści książki. W tym celu znów zwróćmy uwagę na indeks. Na str. 336-337 znajdziemy hasła od „okupacja niemiecka i praca przymusowa, sołtys, łapówka, reforma rolna, talon na ciągnik, snopowiązałka, chłopo-robotnicze gospodarstwo, emigracja, małżeństwo kuzynów” aż do „ochotnicza straż pożarna” – co jak się wydaje jest bardzo obszerną listą zagadnień i elementów z zakresu socjologii³, ekonomii czy historii, które składają się na lokalne studia wioski w zachodniej Polsce (to znaczy dzisiaj tzw. Polska A). Autorowi rzeczywiście udało się zgromadzić i ukazać współzależność ogromnej różnorodności czynników współtworzących małą jednostkę socjalną i przestrzenną.

Zagadnienia zazwyczaj traktowane przez polską naukę indywidualnie spotykamy w nowym połączeniu. Od razu jawi się oczywiste, że kontakty polsko-japońskie nie są wiodącym motywem opisu. Lokalizacja wioski zaledwie kilka kilometrów na wschód od granicy zaboru niemiec-

¹ Zob. W. Schulze, *Historia społeczna, historia codzienności, mikrohistoria*. „Klio w Niemczech”, 1, Warszawa 1996.

² Por. J. Schlumbohm, *Familie und Familienlosigkeit: Fallstudien in Niedersachsen und Bremen vom 15. bis 20. Jahrhundert*. Hamburg 1993.

³ Zob. J. Gałęski, *Basic concepts of Rural Sociology*. Wyd. przez T. Shanin i P. Warsley, Manchester 1972.